

Oorspronkelijke Bijdragen

EEN DAG IN HET BOS VAN FONTAINEBLEAU.

[902 (44)]

door

JOSINA J. HACKE-OUDEMANS

Op de laatste vergadering van de Werkgroep voor het Heidevraagstuk (ingesteld door de Studiekring voor de Veluwe), deed de heer Westhoff interessante mededelingen over het bos van Fontainebleau, waarin delen voorkomen, die al ruim honderd jaar niet gecultiveerd worden in bosbouwkundige zin. Dit is indertijd geschied op aandrang van de schilderswereld, die de oorspronkelijke schoonheid en natuurlijkheid wilde behouden. Het merkwaardige feit doet zich echter voor, dat het bos zich in die delen niet verjongt, maar langzaam uitsterft en dan overgaat in een heidevegetatie, die op haar beurt weer verandert in bos, en daarbij de stadia doorloopt van berken-, beuken- en eikenbos. Daar mijn man en ik half October een week in Parijs vertoefden, besloten wij te trachten iets meer te weten te komen over dit merkwaardige bos.

Een bijzondere aardige en met deskundigheid samengestelde gids, die reeds in Nederland was aangekondigd, bracht ons op weg. De naam is: „Fontainebleau 1950—1951, édité par le Pneu Michelin”. De feitelijke gegevens zijn hieraan ontleend. Barbizon (12 km Zuidelijk van Melun aan de N.W. zijde van het bos) van waaruit men het beste een tocht door het bos kan beginnen, ligt maar vijf kwartier per bus van Parijs. Dit dorp, het oude schilderscentrum der vorige eeuw, dat in de zomer stampvol is met vreemdelingen, lag totaal verlaten in de warme Octoberzon, die de mooiste kleuren, lag totaal verlaten in de warme Octoberzon, die de mooiste kleuren toverde op de begroeide huizen en over de tuinmuren. Het oude huis van père Ganne is er nog. De herbergkruidenierswinkel, die het middelpunt was, waar de schilders uit de school Barbizon bijeenkwamen, is thans half museum, half verkoopruimte.

Allerlei aardige bijzonderheden brengen de bezoekers direct in de sfeer van Corot, Millet, Rousseau, Charles Jacques, Daumier. Ze hadden het niet breed, deze schilders, die in de herberg gehuisvest waren voor 2 fr. 40 per dag! De vrouw van Ganne, die in die dagen nog de witte muts droeg, moest het buffet dikwijls afsluiten voor de al te hongerige schildersmagen! De schildersbent liet zich niet onbetuigd en vereeuwigde op de deuren van het buffet allerlei heerlijkheden, die zich in het meubel naar hun vermoeden van het bos bevonden. Muren en deuren, versierd met tal van kleine illustraties, geven blijk van de opvatting der woelige, begaafde, artistieke mensen, die de natuur anders zagen dan voorheen ternauwernood was geschied — geen decoratie of achtergrond van eigen thema, maar als levend milieu met een eigen sfeer.

Ik sta hierbij wat langer stil om twee redenen. De schilders, die in de vorige eeuw in Barbizon neerstreken, hebben een uitzonderlijke invloed gehad op het beheer van het bos. Zij wilden het bos behouden, zoals het was, uit aesthetisch oogpunt. Zelfs gingen zij zo ver, door pas geplante dennen uit te trekken. Ieder moest per dag met twee tropheeën thuiskomen, anders kreeg hij geen eten. Dat heette: „pain pour pins”.

In de herberg van père Ganne ziet men de schilders, die allen hun baard lieten staan, in zwaar debat afgebeeld. Het was een zeer losse, vrolijke bende. Het refrein van hun liederen was :

„Les peintres de Barbizon
Ont des barbes de bison
Ah ! grands dieux, quel'barbe y'z ont
Les peintres de Barbizon.”

Bezien wij het resultaat van hun streven, dan is dit allereerst uit kunst-historisch oogpunt heel belangrijk. Bostaferelen van onze oudere schilders als Ruysdael en Hobbema en later van Bilders hebben wij dikwijls beschouwd als zeldzame kunstwerken, die echter niet natuurgetrouw konden zijn. Die zware loofhoutpartijen, knoestige eiken, de bronsgroene kleur waren aestetisch volkomen verantwoord, maar gaven de werkelijkheid weer? Delen van het bos van Fontainebleau doen ons thans zien, dat „hun” natuur werkelijk bestaat, nu nog. Wij zijn al zo zeer gewend een bos te noemen, wat in werkelijkheid een kweekplaats van hout is, dat wij een echt loofhoutbos een romantische bezienswaardigheid vinden.

En hiermede komen wij meteen tot de tweede reden, om over dit schildersexperiment uit te wijden. Er is een uniek studieobject behouden voor biologen van een omvang, die het bestuderen van allerlei vraagstukken mogelijk maakt. Behalve biologische, raken deze vraagstukken overal economische en sociale problemen.

Het bos is 17.000 ha groot en daarvan is op het ogenblik 1700 ha het artistieke reservaat. Dit bestaat voornamelijk uit loofhout en hieronder zijn eiken van 200—300 jaar. Hier mag noch ingeplant, noch gehakt of gedund worden, maar..... of dit in de toekomst doorgevoerd kan worden is zeer de vraag.

Het bos is al zeer oud en bestond onder de naam „Forêt de Bière”. Deze naam vinden wij nog terug in verscheidene plaatsnamen, zoals het gehucht aan de zoom van het bos Fleurry — en — Bière. Hier vond Millet zijn bekende motieven bij de eenvoudige landbouwers (o.a. het Angelus, de man en vrouw in gebed op de akker). Deze naam geeft al weer te denken. Evenals bij onze oude bossen komen de buurtschappen voor aan de rand van het bos, bij erosiegeulen, vochtige en vruchtbare plekken.

Het voortbestaan van een bos hangt ten nauwste samen met de jacht. Bosgeschiedenis, de geschiedenis van het beschikkingsrecht, het bosbeheer, begint bij de jacht en men kan de biologie niet bestuderen, zonder deze oude menselijke invloed na te gaan.

De Romeinen voerden patrijzen en faisanten in. Groot wild, wilde zwijnen, herten en zelfs wolven kwamen voor. Zo talrijk was het wild in Frankrijk, dat Frans I een zesde van zijn inkomsten uit de jacht betrok. Wat het betekent voor een bos, als er zoals onder Lodewijk XIV, te Fontainebleau 900—1000 honden en 300 valken worden gehouden voor de jacht, kunnen wij ons haast niet voorstellen; evenmin dat men aal-scholvers africhtte om vis te vangen in de vijvers¹.)

¹) Op de tentoonstelling „Bourgondische Pracht”, dit jaar in het Rijksmuseum te Amsterdam gehouden, was een gobelin aanwezig uit Parijs, Musée des Arts décoratifs, genaamd „Houthakkers”. Mannen werken in een bos met allerlei dieren. Zelfs wordt hout bewerkt met een spanzaag. Op de voorgrond een jachthond en een jachtluipaard. Gemaakt te Doornik, derde kwart 15e eeuw.

Al deze dieren hadden hun eigen heelmeeesters, verzorgers, apothekers en slagers! Het ging voornamelijk om het genot van de jacht, de sport, niet alleen om de buit. Levend groot wild te vangen was een even edele uitoefening van deze sport als het gebruik van pijl en boog, jachtspies of hartsvanger. Wij moeten hierover niet gering denken. Ongelukken kwamen veelvuldig voor, vooral door het wilde jagen te paard door het bos. Uit de 17e eeuw stammen dan ook pas vele wegen. De jacht nam toen een traditioneel karakter aan door begeleiding van dames in voertuigen, lakeien en voetknechten.

Het spreekt vanzelf, dat op stropen strenge straffen stonden, lijfstraffen, lichamelijke mishandeling, tot veroordeling tot de galeien toe.

Van de 12e eeuw af hadden er al bedevaarten plaats naar „La Roche qui pleure”, waar na hevige regens water doorsijpelt. De kapel hierbij gebouwd, werd na verwoest te zijn, een toevluchtsoord voor rovers en stropers. In 1717 werden op bevel van de regent de restanten geslecht.

In het bos, dat ten Zuiden van Parijs ligt en waardoor dus de toegangswegen vanuit het Zuiden naar het hart van Frankrijk lopen, hadden dikwijls historische ontmoetingen plaats (Frans I met Karel V, Napoleon met Paus Pius VII).

De grote verscheidenheid in begroeiing van het bos, hangt samen met de bodem, die sterk door erosie is aangetast en nog voortdurend zichtbaar erodeert. De bodem bestaat uit een zachte, kalkhoudende grondsoort, welke rust op een zandsteenlaag en deze op zijn beurt op een dikke zandlaag. Daaronder bevindt zich het vaste kalksteenmassief. Door erosie is nu de oorspronkelijke zachte kalkhoudende grond op vele plaatsen weggespoeld. Daardoor bleven er heuvels (Monts) over (kalkhoudend) en grote plateaux zandsteen (Platières), verweerd, vol spleten en kloven.

Op de oorspronkelijke kalkhoudende grond komen de opgaande loofhoutbossen voor. In de dalen, op de verweerde zandsteen, heide, berk, vliegdennen, verkreupelde eikenstruiken. Wanneer nu de zandsteenlaag verder uitspoelt, zodat het onderliggende zand zich mede verplaatst, dan kan zo'n zandsteenlaag instorten en ontstaat er een diepe, chaotische kloof (Chaos, Gorges). De oorspronkelijke verheffingen van het bovenste, kalkhoudende dek bereiken een hoogte van maximaal 144 m. De naakte kalksteenlaag (Rochers) beslaat 4000 ha! Deze „rotsen” bereiken een hoogte van 120—140 m. De bodem van de ingestorte zandsteenlaag (Plaine en Vallée) bestaat uit zand tot een dikte van 40—80 m. Deze vallées werden met dennen beplant, heide vestigde zich en volgens de beschrijving maakt deze weer plaats voor beuk en eik. Wij hebben echter uitgestrekte dennenbossen gezien, wijd geplant, met een onderbegroeiing van bijna uitsluitend adelaarsvarens, die tot borsthoogte reikten.

Het meest interessant was de vegetatie op de Platières, op de flanken van de Gorges en in het oorspronkelijke loofhoutbos. De witte onregelmatige zandsteendalen en de zandsteen van de Gorges waren begroeid met heide, berken, dennen, eikenstruiken, o.a. van de donseik (*Quercus lanuginosa* Lamk.), zoals de heer Westhoff een door mij medegebracht blad bestemde. De heide vestigt zich gemakkelijk in holletjes en gaatjes, die de regen uitspoelt in de zandsteen en vormt daar een miniatuur humuslaagje. Zowel de *Calluna* als de *Erica cinerea* L. deden dit. Het zand van de verweerde zandsteen was zo wit en fijn, dat dit het beste te vergelijken is met as van een goede sigaar.

De planten wortelen niet diep. Ik groef enige jaren-oude heideplanten uit, die niet dieper dan 10 cm wortelden. Ze waren zeer vertakt. De *Erica cinerea* bloeide half October nog volop. Daar deze niet één bloemkrans aan de stengel draagt, zoals de gewone dopheide, maar met vele bloemkransen is bezet, is de bloeiwijze gevulder. Bovendien zijn de bloemstelen rood behaard en de bloemen rood-violet. Een heideveld met veel *Erica cinerea* maakt dan ook een kleurindruk van rood inplaats van paars. Op schilderstukken met Franse landschappen ziet men dikwijls deze kleur voor heidevegetaties.

Waar op de Platières het water niet weg kan lopen, ontstaan moerasjes, poelen, meertjes — met een riet- en mosbegroeiing — Kleine moerasjes treft men overal aan. Grotere vochtige plekken zullen stellig een mooie flora hebben. Wij konden ze, als te ver uit de route, niet meer bezoeken.

Het was bijzonder warm op de Platières; de zandsteen houdt de zonnewarmte lang vast. In droge zomers moet het hier ontzettend brandgevaarlijk zijn. Geen jaar gaat er dan ook voorbij of er woeden branden, speciaal in de heide, dennen- en berkenvegetatie. Hoewel de Platières ideale kampeerterrainen zijn, mag nergens gekampeerd worden dan op aangegeven terreinen onder toezicht der boswachters. Op roken en plukken van bloemen en heesters, wordt streng gelet.

In de holen en spleten van de Rochers, waar tengevolge van de eerste vegetatie een begin gemaakt was met humusvorming, vestigden zich berken, beuken, eiken, die de grilligste vormen aannamen, dank zij de beperkte groeiplaats.

Afgezien van de zandvlakte en rotspartijen bestaat het beboste gedeelte voor $\frac{9}{10}$ uit opgaand geboomte. Hiervan is 32% eiken, 15% groveden, 20% beuk, 10% zeeden, 6% haagbeuken, berken en vulhout (7%, die hieraan ontbreekt, is niet aangegeven). Het bos is verdeeld in 22 secties en hiervan zijn er 6, met een oppervlak van 1700 ha, gereserveerd (reservé artistique). De bomen sterven van ouderdom. Ze hebben leeftijden van 200—250 jaar; 100 ha herbergen zelfs eiken van ruim 300 jaar. Een klein gedeelte heb ik bezocht; de delen toch liggen nogal uiteen.

Allereerst heb ik mij afgevraagd, staan wij nu werkelijk in een natuurlijk bos? Er zijn eiken bij, die 10—20 m kaarsrecht naar boven gaan, zonder zich te vertakken, andere zijn grillig met platte kronen. Zijn hier geen eiken geplant? Zijn hier geen exemplaren bij, die thans in het reservaat blijven staan, maar die voorheen, dus ruim 100 jaar geleden, deel uit maakten van een gebied, waar wellicht een primitieve bosbouw werd uitgeoefend, misschien terwille van de jacht?

Het volgende geeft te denken: Onder Frans I ging het bos merkbaar achteruit („en pleine crise de dépeuplement”). Hij verordonneerde een algemene herbebossching en zelfs werden linden en coniferen geplant. Een gedeelte heet thans nog „La Tillaie”. Dit bezochten wij; het is thans een beukenbos met veel vulhout en een behoorlijke humuslaag.

In het eikenbos, waar stellig andere soorten van eiken voorkomen dan de zomereik (gezien de prachtige rechte stammen met een fijne, lichtgrijze schors), komt zeer karakteristiek aan de voet van de eiken een dicht bed van hulst en *Ruscus aculeatus* L. voor. De *Ruscus*-struikjes droegen op het tijdstip van ons bezoek rijkelijk kogelronde rode bessen. Waar de eikenhumus eindigde, hield het hulst-*Ruscus*bed ook op. De heer Westhoff

schreef mij dat *Ruscus aculeatus* L. een mediterraan-atlantische Liliacee is, die in het mediterrane gebied in de steeneikbossen (*Quercetum ilicis*) groeit, in het overige Frankrijk in de eikenbossen van *Quercus pubescens*, *Q. robur* en *Q. petraea*. In de eikenbossen, die wij zagen, stond het opgaande hout tamelijk hol; de struikenétage was veel minder ontwikkeld aan de kruidenétage. Wij troffen aan de buitenzijde van het bos cardinaalsmuts in menigte aan.

Aangezien in het reservaat niet gehakt of gedund mag worden, treft men ongewaaide bomen aan, maar veel talrijker is het aantal bomen met uitgewaaiden kronen, ingescheurde vertakkingen. Toch kon ik mij niet aan de indruk onttrekken, dat de bomen die bleven staan of liggen, wel een beetje show-object waren, om te laten zien, dat er inderdaad aan de bepalingen van het reservaat werd voldaan. Het aantal was mij te gering. Het bos was mij, ondanks hoge artistieke waarde, te netjes.

Om het reservaat werkelijk ongerept te laten zal men met overtuiging de proef moeten aandurven van uitsterving en natuurlijke herbebossing over een héél langen termijn. Dat is een ingrijpend besluit, wat zou overreding van andersdenkenden en véél toezicht vereisen. Het bos ligt namelijk tussen grote bevolkingscentra (Parijs—Melun) doorsneden door vele uitmuntende autowegen, die druk worden bereden en het wordt in de zomer dan ook door tienduizenden bezocht.

Op onze wandeling van ruim 5 uren zagen wij geen enkele arbeider, boswachter of opzichter, maar uitsluitend mensen die hout weghaalden (dood en halfdood, meer dan een arm dik) en auto's. — Eikenhout is zeer kostbaar. — Het is niet in te denken dat eiken, waaruit koppen zijn gewaaid en die inwateren, ongemoeid zullen blijven staan. De veelal armelijke bevolking zal een dergelijke „verkwisting” stellig beantwoorden met toeëigenen van datgene, waar naar hun mening geen prijs op wordt gesteld. Wij zagen de houtverzamelaars dan ook uitsluitend in het reservaat.

Bij de steeds moeilijker wordende economische omstandigheden van de bosbouw is het te begrijpen, dat er telkens stemmen opgaan de strikte reservaten op te offeren. Dit zou te betreuren zijn, want dit studieobject is uniek.

Het spreekt vanzelf, dat ik niet anders dan een vluchtige indruk heb kunnen weergeven. Ik hoop echter, dat onze Nederlandse biologen dit merkwaardige bos zullen bezoeken en de verschillende aspecten bestuderen en daarbij aan de sociale en economische en zo mogelijk aan de historische bijzondere aandacht zullen besteden.